

En botanisk skvader

Att gå till primärkällan vid botaniska studier kan bjuda på överraskningar. Bernard Verdcourt måste ha blivit förvånad när han i samband med ett taxonomiskt arbete fick möjligheten att titta närmare på ett mycket speciellt herbarieark från Naturhistoriska riksmuseet.

PAV JOHNSSON & ULF SWENSON

Låt oss börja vår berättelse i en helt annan ände. I alla tider har vi människor fångats av färgstarka historier. Inte sällan beror deras kvaliteter och livskraft mer på om de lyckas fånga vår nyfikenhet än själva sanningshalten. Kanske var det just viljan att berätta och väcka förundran som fick jägaren och flottningsinspektören Håkan Dahlmark att en gång krydda en jakthistoria lite extra. Han påstod sig nämligen att ha lyckats nedlägga en bevingad hare under en jakt i Lunde skog utanför Timrå någon gång under år 1874 (Burlin 2020). Enligt Medelpads Fornminnesförening brukade han samla lyssnarskaror runt sig på Hotell Knauss i Sundsvall, men just denna gång blev berättelsen kanske lite väl bevingad.

Jakthistorien blev mycket omtalad och efter en tid fick Dahlmark en målning föreställande det märkliga djuret i gåva. Korsningen, som snart gick under namnet "skvadern", hade målats av hans hushållerskas systerson, med en skogshare och en tjäderhöna som förlagor. Strax före sin död donerade Dahlmark tavlan till Medelpads Fornminnesförening, vars kreative intendent Carl Eric Hammarberg lät skapa en uppstoppad version av motivet (figur 1). Även andra lät sig inspireras och det skulle snart börja dyka upp skvadrar i både hem

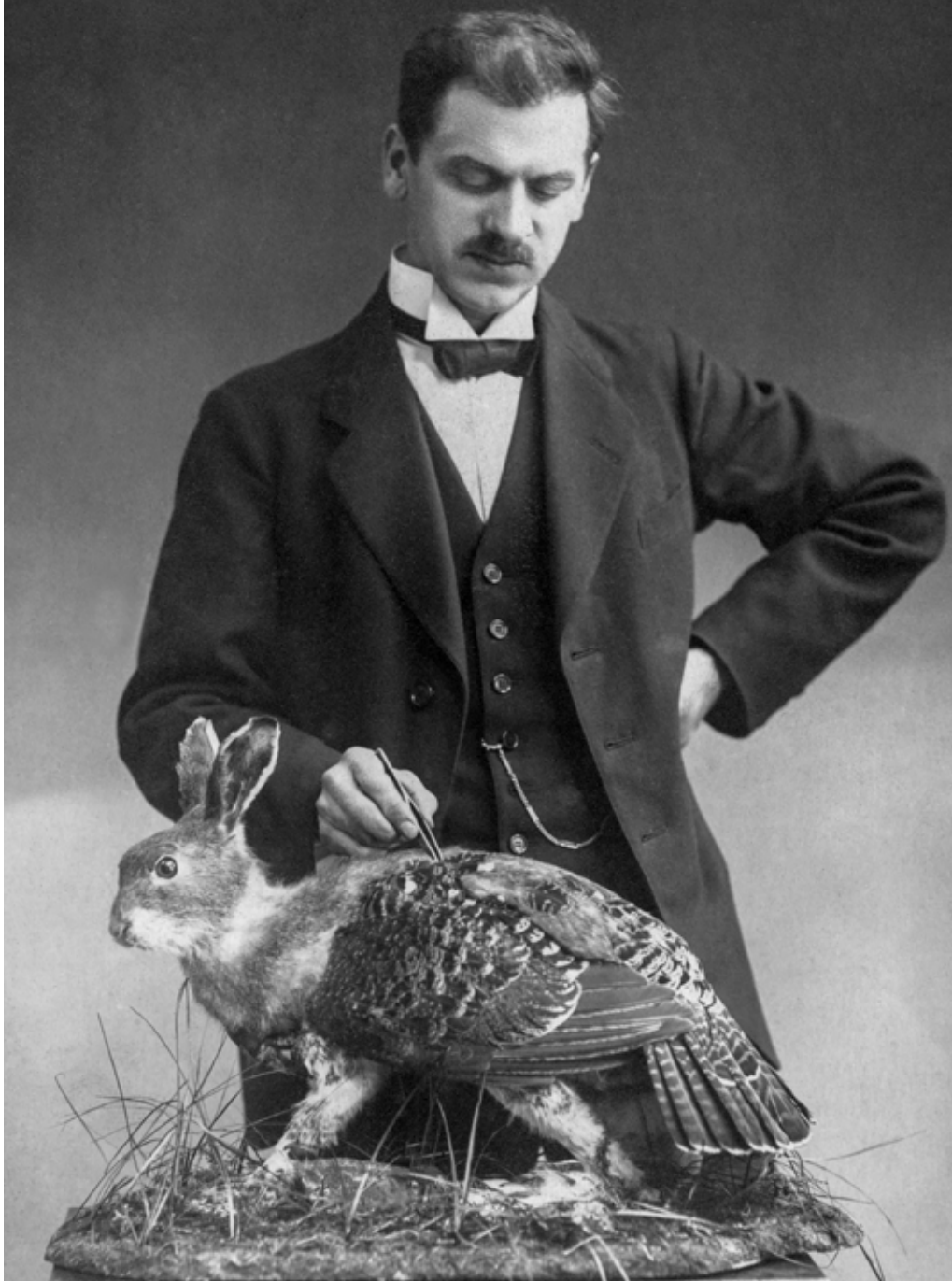
och i de för tiden så populära dioramorna runt om i landet.

Vi kan nog utgå ifrån att skvadern blev en skapelse konstruerad med glimten i ögat, åtminstone i sin uppstoppade form. Lekfullt framställda objekt som detta går det faktiskt att hitta fler exempel på och de har till sökt sig in i biologiska samlingar mer än en gång (Samuelsson & Svanberg 2016).

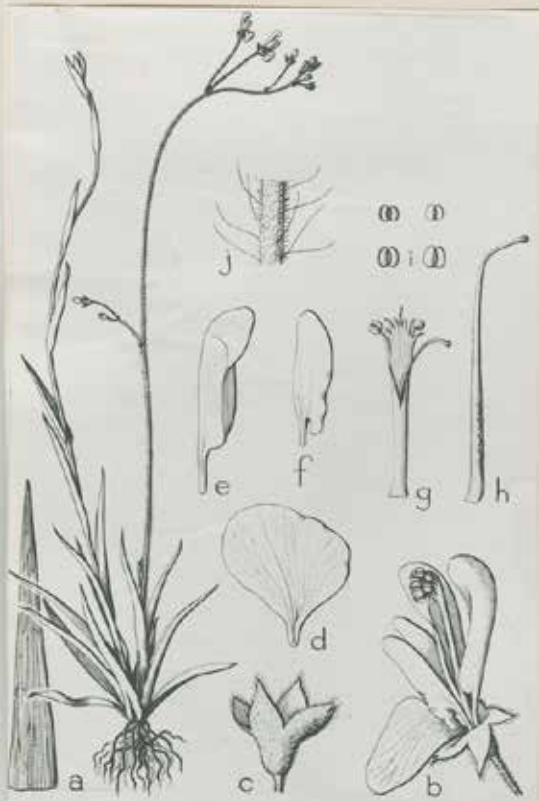
Jag, Pav Johnsson, utsattes för ett besläktat skämt under tidigt 1990-tal. Under en dugga i fjällfloristik i Jämtland, förväntades jag para ihop arten "renull" *Eriophorum rangiferum* med ett fantasifullt hemmabygge gjort av renhår, lim och ett avklippt grässtrå! Men det finns också skvadrar som har letat sig in i vetenskapen och beskrivits som faktiska arter.

Uppkomsten av växten *Papilionopsis stylidioides* Steenis kan liknas vid en botanisk skvader. Berättelsen börjar med författaren, upptäcktsresanden och paradisdägelentusiast Sten Bergman och hans tredje och längsta resa till Nya Guinea (Ekman m.fl. 2013). Med på resan, som varade mellan åren 1956 och 1959, fanns hans hustru Dagny. Deras gemensamma tid på Nya Guinea skildras bland annat i boken *Min far är kannibal* (Bergman 1959), men mycket av Dagnys upplevelser på Nya Guinea kan vi bara ana

FIGUR 1. Konservatorn Rudolf Granberg (1875–1959) med den första monterade skvadern, som idag finns på Norra berget, ett friluftsmuseum i Sundsvall. FOTO: Sundsvalls museum.

Kew Negative
No. 16333

TYPE!
Papilionopsis stylisoides Becc.

Inflorance in *Dioscorea*
repens (Vahl) DC. and foliage
in *Burmannia ditida* L.
Det. O. S. G. J. van Swinderen V. 1976
D. W. Morril

W. A. H. S. J.

TYPE!
Papilionopsis stylisoides Becc.

Keiskamp Flora Malostans
Papilionopsis stylisoides Becc. n. sp.
New Guinea, Central Mts. Summit Valley, Kaituma
Catar, 1800-2000 m., Dago Bergman 25.3.1958
Det. O. S. G. J. van Swinderen 1976

The inflorescence in:
Dioscorea repens (Vahl) DC.
from N. Ocharin 19 July 1985

PLANTS OF NETHERLANDS NEW GUINEA
2871 *Papilionopsis stylisoides* Becc.
n. sp. n. sp.
Central Mountain Summit Valley, Kaituma, 1600-2000 m.
J. Ocharin 4/1958
25.3. 1958 Leg. Dago Bergman

Herbarium Number
S-G-4545

oss till genom det insamlade material som sedermera donerades till Naturhistoriska riksmuseet. Totalt finns där 741 registrerade växtinsamlingar av Dagny, varav fyrtio procent är orkidéer. Några memoarer blev det däremot inte.

Redan åren 1920 till 1923 hade Dagny Bergman följt med sin make på deras första längre expedition, den gången till Kamtjatka. Med på resan fanns även det äkta paret Eric och Elsie Hultén, båda botanister (Ekman m.fl. 2013). Eric skulle från år 1945 och fram till sin pension 1961 vara chef för den botaniska avdelningen vid Naturhistoriska riksmuseet. Det förefaller därför inte omöjligt att Dagny redan sedan tiden i Kamtjatka var skolad i insamlingsmetodik och förväntades leverera botaniskt material från Nya Guinea till museets samlingar. Det är nu, kort efter hemkomsten, som något intressant inträffar.

Materialet Dagny försett Naturhistoriska riksmuseet med skulle snart komma att studeras av C. G. G. J. van Steenis, professor i botanik och växtgeografi vid Leidens universitet i Nederländerna. Han var sedan början av 1950-talet ordförande för stiftelsen Flora Malesiana och en auktoritet på Indonesiens och Nya Guineas växtsamhällen.

Vid van Steenis genomgång av materialet var det en upptäckt som stack ut mer än någon annan. Under ett besök vid Kadubaka, Swart Valley i Irian Jaya (numera Papua), på mellan 1 600 och 2 000 meters höjd över havet, hade Dagny insamlat något som van Steenis skulle beskriva som *Papilionopsis stylidioides*. Det handlade om en unik ärtväxt i ett nytt släkte, förmodligen tillhörande tribusen *Galegeae* (van Steenis 1960). Växten hade en udda kombination med en bladrosset, liknande de hos enhjärtbladiga

växter, och en blomställning med ärtlika blommor, vilket hade fångat van Steenis uppmärksamhet (figur 2). Hutchinson (1964) föreslog senare genom studier av van Steenis illustration att denna växt i stället borde placeras mellan det australiensiska släktet *Ptychosema* och det nordamerikanska släktet *Sphinctospermum*.

Bladrosseten skulle sedermera vålla mer huvudbry. En som ville undersöka saken lite närmre var botanisten Bernard Verdcourt vid Kew botaniska trädgårdar utanför London. Innan han år 1964 anställdes vid Kew hade han i femton års tid varit knuten till herbariet i Nairobi. I samband med att han arbetade med ärtväxterna på Nya Guinea för Flora Malesiana kunde han inte komma runt van Steenis märkliga växt.

Efter att ha granskat illustrationen föreställande *Papilionopsis* slogs han av att blomställningen var synnerligen lik *Hylodesmum (Desmodium) repandum*, en ogräsartad växt som han var mer än väl bekant med från tiden i Östafrika. Denna växt var även vitt spridd i andra delar av den tropiska världen, däribland på Nya Guinea (Verdcourt 1977). När Verdcourt år 1976 gjorde ett besök på herbariet i Lae på Nya Guinea hittade han inte ett spår av något som ens liknade *Papilionopsis*. Han tyckte det föreföll märkligt att ingen, vare sig före eller efter Dagny Bergmans besök, funnit och insamlat denna udda växt.

Nu stod Verdcourt i valet och kvalet mellan att antingen studera typmaterialet, för att bättre förstå artens morfologi, eller söka finansiering för att hitta växten i det inre av Irian Jaya. Valet föll på det förstnämnda och 1977 fick han till slut möjlighet att själv studera herbariearket.

FIGUR 2 (TILL VÄNSTER). Växtskvadern *Papilionopsis stylidioides*, bestående av en blomställning av *Hylodesmum repandum* (Fabaceae) och en bladrosset av *Burmannia disticha* (Burmanniaceae), varav den fertila blomställningen har valts (lectotypifierats) att bära namnet *Papilionopsis* (Ohashi & Mill 2004). Till vänster finns även en kopia av van Steenis illustration. FOTO: Naturhistoriska riksmuseet.

FIGUR 3. I den botaniska skvadern ingick ärtväxten *Hylodesmum repandum* i blomställningen (A) men inte de vegetativa delarna (B). Den andra arten som ingick var *Burmannia disticha* men inte dess blomställning (C) utan bladrosetten (D). FOTO: Blomställning av *H. repandum* av Thierry Cordenos, blad av *H. repandum* av Dinesh Valke och blomställning samt rosett av *B. disticha* av Samuel Driyanto. Samtliga från iNaturalist (CC-BY-SA).

Tämligen omgående visade det sig att den ena blomställningen, som utgick från bladrosetten, var hårig och utan stöblad, medan den andra stängeln, som saknade utslagna blommor, hade strödda blad längs en stjälk som dessutom var kal. En noggrannare examination av typmaterialet visade att den håriga stängeln verkligen tillhörde *Hylodesmum repandum* (figur 3). Dessutom satt blomställningen inte fast i bladrosetten, utan var inkilad lite väl omsorgsfullt för att det skulle kunna ha skett av misstag. En kollega från Kew, sydafrikanen Wessel Marais, konstaterade att bladrosetten och den fastsittande kala stängeln tillhörde *Burmannia disticha*, en enhjärtbladig växt ur växtfamiljen Burmanniaceae som är inhemsk i Sydostasien och på Nya Guinea med omnejd (POWO 2023).

Falsariet var nu ett faktum. Men hur hade det uppkommit? De båda växterna som hade satts ihop till *Papilionopsis* förekommer trots allt i området där insamlingen hade skett (Verdcourt 1977). Förmodligen hade växtdelar trillat ur sina tidningspapper, lagts tillbaka men blandats. När materialet senare skulle monteras vid Naturhistoriska riksmuseet gjorde någon sitt bästa för ett så snyggt montage som möjligt. Växtskvadern var nu en realitet, och van Steenis (1960) insåg inte misstaget utan beskrev den för vetenskapen som en ny art i ett nytt växtsläkte. Verdcourt avslutar sitt avslöjande i Kew Bulletin så ödmjukt det anstår en engelsk gentleman: ”För att själv vara en som har gjort väldigt många misstag vill jag avslutningsvis säga att den som aldrig gör några misstag gör nog ingenting alls” (egen översättning). Namnet *Papilionopsis* Steenis föreslogs senare att förkastas, inte minst för att ge stabilitet åt namngivning av närstående arter (Ohashi & Mill 2004), ett förslag som antogs av IAPT:s nomenklatoriska kommitté (Brummitt 2005). I och med detta kunde till slut växtskvadern *Papilionopsis* finna sin vila. **SBT**.

Citerad litteratur

- Bergman, S. 1959: *Min far är kamibal*. Albert Bonniers förlag.
- Brummitt, R. K. 2005: Report of the Committee for Spermatophyta: 57. *Taxon* 54: 1093–1103.
- Burlin, O. 2020: Skvadern. Medelpads hembygdsförening. <hembygds.se/medelpads-forminnesf-rening/page/136226> hämtad 2022-12-13.
- Ekman, H., Haglund, L & Lintner B. 2013: *Sten Bergman: Kamtjatka, Kurilerna, Korea och Nya Guinea*. Votum & Gullers förlag.
- Hutchinson, J. 1964: *The Genera of Flowering Plants, Angiospermae, vol. 1*. Clarendon Press.
- Ohashi, H. & Mill, R. R. 2004: (1625) Proposal to reject the name *Papilionopsis* Steenis (Fabaceae). *Taxon* 53: 564–565.
- POWO 2023: *Plants of the World Online*. Royal Botanic Gardens, Kew. <plantsoftheworldonline.org/> hämtad 2023-01-17.
- Samuelsson, A. & Svanberg, I. 2016: Varghybriderna i museimagasinet. Om korsningar i museer och djurparker. *RIG – Kulturbeskrivningstidskrift* 99: 193–211.
- van Steenis, C.G.G.J. 1960: Miscellaneous notes on New Guinea plants VI. *Nova Guinea, Bot.* 3: 13–19.
- Verdcourt, B. 1977: The Identity of *Papilionopsis stylidioides* (Leguminosae). *Kew Bull.* 31: 845–846.

Johnsson, P. & Swenson, U. 2023: En botanisk skvader [A botanical skvader.] *Svensk Bot. Tidskr.* 117: 34–39.

Bernard Verdcourt made a surprising discovery when revising plant material at the Swedish Museum of Natural History. He discovered that the type specimen named *Papilionopsis stylidioides* collected in New Guinea was made up of two different species, namely the inflorescence of *Hylodesmum repandum* and the vegetative rosette of *Burmannia disticha*.

Pav Johnsson är lärare vid Ölands folkhögskola, biolog och reseledare.

Adress: Norrgårdsgatan 10, 392 42 Kalmar

E-post: pav.johnsson@olandsfolkhogskola.se

Ulf Swenson är docent i växtsystematik och biogeografi samt forskare vid Naturhistoriska riksmuseet.

Adress: Naturhistoriska riksmuseet, Svante Arrhenius väg 3, 114 18 Stockholm

E-post: ulf.swenson@nrm.se

